

JEDNOTNÝ SYSTÉM PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVY

Dr. M. JÍROVÁ, Dr. L. BĚLINOVÁ, CSc
Výzkumný ústav pedagogický v Praze

Výchova jako společenský jev je organickou součástí života každé společnosti. Analýza tohoto jevu se musí nutně opírat o analýzu lidské společnosti v té které etapě jejího vývoje. Z analýzy potřeb společnosti v určité její vývojové etapě je vyvozován cíl a směr výchovy mládeže.

Soustavné výchovné působení bylo v každé společnosti rozdílně zaměřeno a používalo se při něm rozličných metod. V historickém vývoji lidské společnosti tak vznikaly různé výchovné systémy. Byly většinou časově omezeny (ponejvíce na školní věk dítěte) a převážně jednostranně třídně zaměřeny. Jedním z nejdokonaleji promyšlených byl výchovný systém J. A. Komenského, stavěný na velmi přirozených a vysoce humanitních principech; předstihoval však v možnostech realizace značně svou dobu (1).

Teprve ve společnosti socialistické a v etapě budování komunismu nabývá výchovné působení nejširšího uplatnění. Dochází k propracování a realizaci uceleného a harmonického systému výchovy, který zahrnuje působení všech výchovných činitelů na všechny členy společnosti. Důkladem toho jsou jednak nejrozličnější materiály stranické, ale především sama životní praxe zemí, budujících socialistickou a komunistickou společnost. Vytváření systému komunistické výchovy je v současné době u nás hlavním úkolem všech pracovníků v oblasti výchovy v nejširším slova smyslu; je to úkol nesmírné politické závažnosti a naléhavosti.

Cílem systému komunistické výchovy je všestranný rozvoj osobnosti, což znamená »rozvoj všech jejích tvůrčích schopností a nadání, rozvoj člověka jako pracovníka, tvůrce hmotných a duchovních hodnot, jako společenského činitele, jako mravní a kulturní osobnosti, jako nositele vysokých etických a estetických hodnot« (3).

Hlavní znaky takového systému jsou cílevědomost a ideovost, účelnost, harmonie, návaznost a utříděnost požadavků a maximální rozsáhlost výchovného působení (3,4). K jeho realizaci je třeba efektivně využívat nejen školy a rodiny, ale i celé veřejnosti, osvětových a kulturních zařízení, rozhlasu, tisku, televize a všech ostatních činitelů. Chceme-li skutečně mluvit o systému výchovy, nelze z něho vyloučit žádnou složku osobnosti, žádné věkové období ani žádného výchovného činitele.

Neméně důležitá je i návaznost dílčích cílů v jednotlivých etapách vývoje člověka a s tím spojená posloupnost výchovného působení. Systém komunistické výchovy může zabezpečovat harmonický, všestranný rozvoj člověka správně tehdy, jestliže jeho jednotlivé oddíly budou organicky spojené a jeho zásady, formy a metody budou odpovídat možnostem a potřebám jednotlivce v tom kterém věkovém období.

Systém komunistické výchovy předpokládá na druhé straně značnou pružnost. Nelze jej vytvářet jako dogmatické seskupení byt i sebevhodnějších požadavků. Výchovný systém musí dávat možnost citlivě reagovat na všech úsecích na potřeby a možnosti jednotlivce i na perspektivy roz-

voje společnosti. Mezi jednotlivými oddíly komplexního systému komunistické výchovy je dialektický vztah jednoty cílů a vzájemného doplňování a postupování. Při členění systému komunistické výchovy podle věkových skupin zaujímá první místo systém předškolní výchovy, a to chronologicky i významem, neboť se vztahuje na věkové období, v němž se vytváří fyzický a psychický základ osobnosti.

Předškolní období a jeho výchovné problémy

Vývoj člověka a utváření jeho osobnosti probíhá v několika obdobích, z nichž každé má svůj specifický podíl na celém dlouhodobém procesu utváření lidské osobnosti. Vývojová psychologie uznává obecně období mezi narozením dítěte a vstupem do školy za velice závažné pro další rozvoj člověka. Četné vědecké výzkumy, pozorování, ale i prosté životní zkušenosti dotvrzují, že člověk projde v této etapě nápadným, mnohostanným a pro jeho další život významným vývojem.

Lékaři a psychologové dělí období mezi narozením dítěte a jeho vstupem do školy zpravidla do několika kratších vývojových etap. Od narození do jednoho roku hovoří o kojencích; období od jednoho do tří let bývá označováno jako útlý nebo raný věk, rané dětství, období batolete, někde i mladší raný či útlý předškolní věk (5, 6, 7). Období od tří do šesti případně do sedmi let bývá nazýváno vlastní předškolní věk. Vzhledem k nejednotnosti v terminologii je v této stati celá vývojová etapa dítěte od narození až po vstup do školy označována jako předškolní období.

Periodizace předškolního období má především psychologický a fyziologický základ a za kritéria jednotlivých období se považuje anatomické dozrávání a nástup závažných fyziologických a psychologických změn dětského organismu. Ať už je členění u jednotlivých autorů více či méně podrobné, většina pramenů se shoduje na třech významných meznících v tomto věkovém období — ukončení prvního, třetího a šestého roku života dítěte.

Na rozvoj dítěte v jednotlivých vývojových obdobích má značný vliv sociální prostředí a podmínky, v nichž dítě žije. Čím je organismus mladší, tím citlivěji reaguje na každou změnu. Prvořadý význam však má výchovné působení.

Období od narození dítěte do konce 1. roku jeho života je charakterizováno intenzivním fyzickým a psychickým rozvojem. Kojenec získává rychle na váze i výšce. Nápadně se rozvíjí zejména po stránce motorické. V kojeneckém věku potřebuje dítě nezbytně k uspokojování svých životních potřeb péči dospělých lidí. Při výchovné práci je třeba zejména rozvíjet odolnost dětského organismu a chránit jej proti chorobám a za pomoci dospělých utvářet a zdokonalovat motoriku dítěte. Současně je třeba navozovat úzký vztah kojence k vychovateli, vyvolávat u všech dětí radostnou náladu a chuť broukat a žvatlat, což je přípravou pro pozdější řeč. Nejlepší předpoklady k plnění všech úkolů výchovy dává v tomto období pro značnou možnost individualizace péče o dítě rodina.

Ve věku batolete se zpomaluje přibývání na váze a růst. V tomto období se vytvářejí rychle nové komplexní podmíněné spoje v oblasti první

i druhé signální soustavy. Bohatě se rozvíjí citový život dítěte. I když zpočátku ještě zůstává dospělý žádoucnějším druhem než stejně staré dítě, dovedou již batolata navázat kontakt se stejně starými dětmi; navazují i jednoduchý řečový styk. Vychovatel musí podporovat kladné citové vztahy dítěte k rodičům, sourozencům, ale i ostatním dětem a pracovnícům v jeslích. U batolete je už z výchovných důvodů žádoucí, aby se postupně začleňovalo do kolektivu. Dítě se snaží vyhledávat dětskou společnost a jeslová péče, která má kolektivní charakter, získává mnohem závažnější místo. Rodina zůstává však i nadále významným činitelem pro harmonický rozvoj dítěte.

Završení první ucelené vývojové etapy, předškolního období, nastává mezi 3.—6. rokem. Děti se začínají více ovládat, ustupovat kamarádům a plnit požadavky vhodného chování, přiměřené tomuto věku. Velmi rády se zapojují do kolektivu ostatních dětí, ochraňují mladší a ochotně jim pomáhají. Rodinná individuální péče sama o sobě již vůbec nepostačuje uspokojit všechny potřeby dítěte v tomto věku, především potřeby sociálního kontaktu s dětmi. Proto má velký význam kolektivní společenská výchova v mateřské škole. Výchovné působení se zpočátku soustřeďuje především na upevňování a prohlubování získaných dovedností motorických, návyků hygienických a společenských, později zejména na rozvoj stránky socio-psychické a intelektuální, což je přípravou na velkou změnu v životě dítěte — začátek školní docházky.

V raném věku je tedy dítě vychováváno v rodině, později přechází z velké části pod výchovný vliv kolektivních zařízení, jeslí, mateřské školy a všeobecně vzdělávací školy. Již od druhého roku života poskytují dětem veřejná kolektivní zařízení při vhodné kombinaci s výchovou rodinnou optimální podmínky pro výchovu.

Společenská výchova v kolektivních zařízeních, kombinovaná individuální rodinnou péčí, skýtá dítěti v předškolním období optimální podmínky pro jeho harmonický rozvoj (8). Kolektivní charakter života dětí ve veřejných zařízeních je dobrým předpokladem pro rozvoj všech stránek jejich osobnosti. Příklad vyspělejších a aktivnějších dětí podněcuje a ovlivňuje děti méně rozvité a ostýchavé; děti se vzájemně obohacují o různé poznatky a zkušenosti, stávají se samostatnějšími. Pod vedením učitelky nebo sestry se vytváří v dětském kolektivu zdravé veřejné mínění, které účinně ovlivňuje morální postoje a chování dětí.

Jesle a mateřské školy navazují úzkou spoluprací s rodinou při zajišťování základních zdravotních a hygienických podmínek; současně však ovlivňují rodiče i v oblasti ideové výchovné tak, aby děti mohly žít radostně a bez jakýchkoliv rozporů.

Do denních jeslí a mateřských škol v ČSSR dochází přibližně 8 proc. dětí do tří let a 44 proc. dětí tří až šestiletých; jejich počet se bude postupně zvyšovat. Proto budou mít tato zařízení základní význam pro realizaci jednotného výchovného systému.

V otázkách výchovy a morálního utváření mladé generace se společnost obrací především tam, kde je záruka uvědomělé a promyšlené výchovné práce s dětmi. Z tohoto hlediska je nutno chápat i oprávněnost zdůrazňování společenské výchovy před výchovou rodinnou a současně nutnost ovlivňování rodiny ze strany výchovy společenské.

Požadavek jednotné a posloupné komunistické výchovy od dětství je nejdůrazněji vyjádřen v Návrhu programu komunistické strany SSSR. V tomto závažném historickém materiálu se objasňuje, že základem komunistické výchovy je společenská výchova dětí. Společenská výchova se uskutečňuje v jeslích, v mateřských školách, v ZDŠ, v družinách a v ostatních výchovných zařízeních. »Výchovný vliv rodiny,« praví se v Návrhu programu doslova (9), »musí stále více organicky splývat s jejich společenskou výchovou«. Tím je vyjádřen obecný princip komunistické výchovy u dětí všech věkových skupin. Slova Návrhu je třeba chápat tak, že komunistická společnost spoléhá především na společenskou výchovu dětí a tu také považuje za vedoucí sílu při výchově dítěte. Nijak se tím neubírá na právech a povinnostech rodiny starat se o řádnou výchovu svých dětí, avšak ukazuje se, že rodina musí být při této důležité funkci podstatně ovlivňována, usměrňována a vedena výchovou společenskou, tj. veřejnými výchovnými zařízeními.

P o t ř e b a j e d n o t n ě h o v ý c h o v n ě h o s y s t ě m u

Vytvoření jednotného výchovného systému pro celé předškolní období je nezbytnou nutností v současném stadiu rozvoje společnosti. Socialistická společnost spatřuje v komunistické výchově důležitou podmínku svého dalšího růstu a rozvoje; proto se zahrnuje do systému komunistické výchovy i výchova předškolní. Jde o to »vytvořit jednak ucelený harmonický systém komunistické výchovy mládeže na všech stupních a typech škol, jednak vypracovat a v praxi důsledně uplatňovat takovou metodiku výchovné práce, která by vycházela ze zvláštností věkových stupňů a typů škol a umožňovala dosahovat všude co nejpríznivějších výchovných výsledků« (2). Také materiály XII. sjezdu KSČ z prosince 1962 i materiály z celostátní konference učitelů a školských pracovníků v r. 1964 požadují posílení komunistické výchovy na školách všech stupňů (10).

Při budování jednotného výchovného systému v předškolním období bude organicky sladěno zaměření a obsah výchovné práce veřejných zařízení a rodiny pod rozhodujícím vedením společenské výchovy.

Dosavadní vývoj společenský i růst úrovně našich výchovných zařízení způsobily, že vcelku výchova společenská, veřejná a výchova rodinná nestojí u dětí předškolních v protikladu a vzájemně si neodporuje. Zvláště u dětí, které docházejí do předškolních zařízení, lze při dobré úrovni výchovné práce dosáhnout shody a vzájemné spolupráce při působení na dítě. Rodiče si již dosti zvykli vidět v pracovnících jeslí a mateřských škol odborné specialisty a obracejí se k nim často o radu ve výchovné a zdravotní péči o dítě.

Vlivem osvětové práce a jistě i ve spojitosti se strukturálními změnami naší společnosti dosahujeme určitého souladu dokonce i s rodinnou výchovou dětí, které nedocházejí do předškolních zařízení. Mnoho takových rodin tvoří mladí lidé, jimž dítě vychovávají příslušníci starší generace; mladí rodiče prosazují progresivnější pojetí výchovy a poučení o něm hledají právě v materiálech i v práci předškolních výchovných

zařízení. Dokladem je zájem rodičů i prarodičů o populární literaturu a přednášky v úseku předškolní výchovy. Nelze samozřejmě srovnávat úroveň spolupráce a možností při ovlivňování rodinné výchovy, docházeli dítě do jeslí či mateřské školy, a spolupráce s rodiči dětí, nedocházejících do těchto zařízení. Pokrokem však je už i shora konstatovaný zájem široké veřejnosti o vhodnou rodinnou výchovu dětí předškolního věku. Na těchto dobrých základech bude účelné budovat užší spolupráci tak, aby rodinná výchova v celé šíři byla do jednotného systému předškolní výchovy začleněna, jak to vyžadují zájmy a potřeby naší společnosti.

Současně však vyplývá nutnost vytvářet jednotný výchovný systém ze samotných nároků a potřeb dítěte. Dítě předškolního věku je velmi úzce a bezprostředně vázáno k prostředí, v němž žije, i k osobám, které je vychovávají. To je dáno charakteristickými rysy dítěte v tomto věku, především jeho značnou emocionalitou a bezprostředností. Vzhledem k tomu, že se u něho teprve vytváří rozumová korekce chování a možnost vnitřního vyrovnání často odlišných forem a metod působení dospělých a okolí, je nejvýš nutné, aby se tyto vlivy sjednotily. Dítě potřebuje být formováno cílevědomě, systematicky a jednotně právě v předškolním období (neboť opačný postup v tomto věku vede k desorientaci dětské osobnosti), aby byly vytvořeny pevné základy jeho volných a charakterových rysů.

Zatímco z hlediska potřeb společnosti jde při vytváření jednotného výchovného systému především o jeho cíl a obsah, jde z hlediska potřeb dítěte především o metody a formy. Je samozřejmé, že cíl a obsah na jedné straně a metody a formy na straně druhé spolu úzce souvisí, avšak dítě tíživěji pociťuje nesoulad právě v metodách a formách. Dosud pracují jesle a mateřské školy příliš odlišně po stránce obsahové i metodické; jejich výchovné působení nemá většinou potřebnou vazbu, což se projevuje jak v úředních pokynech, tak i v samotné praxi a jejím řízení. Z toho vyplývá nežádoucí nesoulad ve výchovné práci. Proto je po vyjasnění zásadního pojetí jednotného výchovného systému především nutné promyšlet, koordinovat a usměrňovat metody a formy práce s dětmi tak, aby ovlivňování dítěte ve veřejných zařízeních bylo v zásadě jednotné.

Vytváření souvislého posloupného systému komunistické výchovy předpokládá návaznost jednotlivých etap výchovy, vnitřní propojení výchovného působení na dítě od nejútlejšího věku postupně po vstup do školy. Některé děti prožívají předškolní období jediné v rodině, jiné vstupují v určitém věku do jeslí či mateřské školy. Ať se uskutečňuje přechod z rodiny do dětského kolektivu kdykoliv, klade na děti dost značné nároky. Jedním z cílů jednotného systému předškolní výchovy je co největší snížení všech obtíží, které taková změna dítěti přináší. Je samozřejmé, že čím křehčí je organismus dítěte a jeho psychická potence a přizpůsobivost nižší, tím ohleduplněji je třeba s ním jednat. Vedoucí myšlenkou přirozeného a ne násilného výchovného působení na předškolní dítě by měla být zásada J. A. Komenského: »Omnia sponte fluant, absit violentia rebus«.

Z rozboru práce jeslí a mateřské školy a z denní zkušenosti vyplývá,

že ve výchovné praxi obou zařízení jsou z hlediska harmonické návaznosti závažné problémy. V období od narození dítěte do tří let není dostatečně oceněn a tím také zajištěn harmonický všestranný rozvoj dětské osobnosti. Dítě do tří let je poměrně velmi dobře zajištěno po stránce fyzické, zde naše společnost vykonala značný kus práce. Poradenská a léčebná péče o tyto děti je na vysoké úrovni. Avšak výchovná péče zahrnující harmonicky všechny stránky dětské osobnosti a sledující všestranný rozvoj dítěte není ještě zdaleka tak promyšlená, jako péče zdravotní.

Podobným velmi náročným obdobím, v němž se často projevují nedostatky systematické výchovné práce s dítětem od útlého věku, je období vstupu do školy. Toto období přináší často značné obtíže dětem, žijícím pouze v prostředí rodinném; je však náročné i pro ty, které byly v péči mateřské školy. Jsou to obtíže zejména v oblasti psychické, sociální a emocionální. Pedagogická věda spolu s psychologí se pokouší o souhrnné řešení připravenosti dítěte na vstup do školy. Dialekticko-materialistický přístup k tomuto problému se musí projevit v komplexním chápání problému výchovy a připravenosti dítěte. Připravenost dítěte musí být v dosažení určitého stadia v celkovém jeho vývoji, které nastalo jako výsledek záměrné, systematické výchovné práce, přípravy na další navazující soustavu výchovného působení. Musí být vypěstováno záměrným a cílevědomým výchovným ovlivňováním všech stránek dětské osobnosti tak, aby dítě stálo na kvalitativně vyšší úrovni vývoje a bylo schopno jiných, kvalitativně a kvantitativně odlišných činností než provádělo ve věku předškolním. Období, v němž dítě vospívá ke školní práci, je naplněno cílevědomou výchovnou péčí dospělých, přípravou. Je to celé předškolní období, nikoliv jen etapa mezi 5.—6. rokem, kdy příprava vrcholí. Do procesu vytváření připravenosti dítěte je nutno začlenit všechny výchovné činitele. Projde-li dítě v předškolním období v rodině i v kolektivních zařízeních jednotnou systematickou výchovnou péčí, bude připraveno na další životní úsek — školní docházku — tak, jak to zájmy naší společnosti vyžadují.

Podstatné rysy jednotného výchovného systému

Systém komunistické výchovy je možno chápat jako pevnou, promyšlenou a metodicky propracovanou soustavu neustálého všestranného působení na člověka, při níž je využito všech možností skýtaných jak společností, tak individuálními zvláštnostmi jedince. Do takového komplexního systému komunistické výchovy, který ve svém působení není omezen pouze na určitou věkovou oblast, zapadají potom dílčí systémy, v nichž významné místo zaujímá systém výchovy předškolní. Zde jde o určitou a promyšlenou soustavu na sobě navzájem závislých a navazujících výchovných principů, požadavků a metod, vhodných pro věk od narození do vstupu do školy a uskutečňovanou průběžně a harmonicky všemi výchovnými činiteli. Cílem takového systému musí být všestranný harmonický rozvoj dítěte, dovedený do té úrovně, které potřebuje dítě dosáhnout před vstupem do 1. třídy ZDŠ. Při vytváření systému předškolní výchovy v současné době je třeba zdůraznit problém jednot-

nosti. Je to proto, že by při něm mělo dojít ke sjednocení výchovné práce u dětí od narození do tří let a od tří do šesti let.

Jednotný předškolní výchovný systém je budován především na těchto podstatných rysech:

- jednotný výchovný cíl,
- jednotný zřetel při výběru požadavků,
- jednotný přístup k práci s dětmi.

Prvním rysem předškolního výchovného systému, který má výchovnou práci stimulovat a vhodně zaměřovat, je pevně stanovený jednotný výchovný cíl. Cílem komunistické výchovy v tomto období je všestranný harmonický rozvoj dítěte, odpovídající věkovým a individuálním možnostem a směřující k dobré a hodnotné přípravě na školu.

Jednotný výchovný cíl je nutno chápat jako základní směr, sjednocující výchovnou práci, která musí být v každém věkovém období a u každého dítěte zvlášť naplněna konkrétními, pružně stanovenými dílčími cíli. Ty jsou podmíněny jak perspektivním začleněním dítěte do školního života, tak požadavky a nároky dítěte v jeho následujícím věkovém období. Mluvíme-li tedy o jednotném výchovném cíli, nevidíme jednotu v abstraktně stanovených zabsolutizovaných znacích začínajícího školáka, nýbrž v tom, že všechny sestry a učitelky povedou v součinnosti s rodinou cestou harmonické, návazné a soustavné práce všechny děti individuálně i v kolektivu tak, aby každé z nich dosáhlo co nejvyššího všestranného rozvoje.

Druhým rysem předškolního výchovného systému je jednotný zřetel při výběru požadavků na děti. Spatřujeme jej v jednotně chápáné ideové zaměřenosti požadavků a ve vytyčení jednotného kritéria, používaného při jejich výběru.

Znamená to důsledné zachování pedagogického hlediska při výběru všech požadavků na dítě a metod jejich uplatňování. Nejde tedy vůbec o výběr těchž požadavků pro děti různých věkových skupin, nýbrž jde o to, najít a uplatňovat společný, jednotný výchozí bod, jednotný pedagogický zřetel při hodnocení náročnosti požadavků. Pedagogický zřetel zahrne stránku ideovou i odbornou a zajistí únosnou náročnost požadavků i jejich zaměřenost.

Podle zkušeností z osnov výchovné práce na mateřské škole i z ostatních typů škol a zařízení a na základě marxistického pojetí osobnosti člověka lze předpokládat, že sjednocujícím hlediskem při vybírání požadavků pokud jde o jejich náročnost, mohou být věkové zvláštnosti dětí. Ty představují hranice možností dítěte v tom kterém věkovém období; zachování základních pedagogických principů, znalost jednotného cíle výchovy a věkových zvláštností dětí by měly být objektivním jednotným hlediskem pro výběr požadavků.

Při výběru a řazení požadavků by měl být zachován princip cykličnosti. Cyklické řazení požadavků předpokládá prohlubování výchovných nároků i výsledků po kvalitativní stránce, nikoliv jejich kvantitativní rozšiřování, jak tomu je při lineárním výběru. Zde je třeba opět překlenout jeden závažný nedostatek jak materiálů dřívějších, tak i celkového pojetí výchovné práce. Efektivita výchovné práce ve veřejných zařízeních byla veřejností i pracovníky samými hodnocena převážně kvantitativně

(a leckdy k tomu i materiály směřovaly). Dobrý výsledek výchovy prokazovalo v tomto pojetí množství poznatků, zásoba písniček, básniček, říkánek, které dítě během docházky do jeslí či mateřské školy nasbíralo. Odborným pracovním samotným, sestrám a učitelkám, bylo měřítkem úspěšnosti jejich práce a tím i jejich cílem množství »úkolů splněných« s dětmi. Přitom se nebral ohled na to, zda tyto požadavky rozvinuly všestranně osobnost dítěte a zda jsou skutečně všemi dětmi osvojené, ne pouze natrénované. Tak se docházelo do situace, kdy se výsledek výchovného procesu spatřoval ve výčtu problematicky splněných, často neúměrných požadavků, vykazovaných výchovnou pracovníci, nikoliv však v úrovni rozvoje dítěte. Lineární výběr požadavků tak vedl k povrchnosti a často až k formalismu.

Cykličnost v řazení požadavků pro děti od 0 do 6 let je nutným principem struktury osnov výchovné práce jako materiálu, který pomáhá zajistit jednotný výchovný systém. Cykličnost spočívá v tom, že se většina požadavků na vytváření poznatků dětí i jejich dovedností a návyků opakuje v různých věkových obdobích s nároky na jejich prohlubování. Vezměme například požadavek mytí rukou. Je zařazován od té doby, jakmile se děti mohou samy pohybovat, až do jejich přechodu na všeobecně vzdělávací školu. Je jisté, že nároky na mytí rukou u mladšího batolete a u dítěte šestiletého jsou rozdílné; starší dítě vykonává tento úkon plně samostatně a téměř automaticky, s velmi malým úsilím, kdežto u dítěte nejmladšího patří k velice obtížným úkonům a kvalita jeho samostatného provedení je nízká. Než dítě dospěje k samostatnému splnění tohoto požadavku, projde složitou cestou vytváření návyků, které se opakováním stále zdokonalují.

Avšak nejen požadavky pro vytváření návyků čistoty, pořádku apod., ale i úkoly pro rozšiřování rozumových schopností a poznatků je třeba u předškolních dětí stavět především cyklicky a vybírat je z nejběžnějších skutečností, které dítě obklopují. Tím předejdeme situaci, kdy si děti vytvářejí zásobu pojmů a slovních označení množství věcí, nemají však často správnou představu o běžných jevech okolního života a jejich vztazích. Zařazováním běžných jevů do obsahu osnov sledujeme, aby se poznatky dětí o věcech, jež používají, s nimiž se denně setkávají, nebo které tvoří organickou součást jejich života, prohlubovaly a stávaly se únosným materiálem, na němž lze zkvalitňovat přirozeně, nenásilně a individualizovaně všechny jejich poznávací, myšlenkové i vyjadřovací procesy. Cyklickým propracováním nejbližšího okruhu jevů a nejdůležitějšího okruhu vztahů, postojů i návyků, lze nejsnáze v předškolním období vytvářet pevný základ další výchovy a vzdělání dítěte, skutečný systém výchovy dětí od nejútlejšího věku až po vstup do školy.

Třetím podstatným rysem jednotného předškolního výchovného systému je jednotný přístup k práci s dětmi. Hovoříme-li o zavádění jednotného přístupu k práci s dětmi, nemáme tím na mysli mechanické sjednocení práce, která by byla univerzální ve všech věkových skupinách. Bylo by nesprávné, aby se stejně pracovalo s kojenci jako s 3—4letými nebo staršími dětmi.

Jednotný přístup k práci s dětmi spatřujeme především v důsledném

uplatňování výchovného aspektu jako základu působení na dítě. Je nutné, aby jak sestry v jeslích tak i učitelky v mateřských školách i rodičovská veřejnost měli na zřeteli především výchovu dítěte. Už u kojeneckého věku musí být působení na dítě proniknuto cílevědomým úsilím o výchovnou práci, která je zaměřena k všestrannému harmonickému rozvoji dítěte, a toto důsledně pedagogické stanovisko, které má plnou oporu v potřebách společnosti, musí být základem jednotného postupu v praxi.

Zavádění jednotného přístupu k práci musí přesně vázat na věkové zvláštnosti dětí a citlivě jim vyhovovat. Velmi důležitou otázkou jsou při tom výchovné metody. I ty je nutno koordinovat, máme-li vytvářet jednotné vedení dítěte. U nás půjde především o koordinaci metod mezi výchovnými zařízeními a rodinou, i když ani uvnitř společenské výchovy není dosud žádoucí soulad a stoupající návaznost metod. U dětí v nejútlejším věku využíváme převážně metody individuální práce či práce s menšími skupinkami a metody citového působení dospělého, příkladu osoby, s níž má dítě citový kontakt; požadavky na dítě často opakujeme, připomínáme cestu k jejich plnění. Vytváříme takové podmínky, aby dítě mělo dost času a nebylo neustále zatěžováno novými požadavky anebo činnostmi. Postupně se vzrůstajícími schopnostmi uvědomělého jednání a dokonalejšími vlastnostmi vůle dítěte lze používat více vysvětlování a přesvědčování dítěte, povzbuzování a ostatních výchovných metod, opírajících se ve větší míře o volní a rozumovou kontrolu dítěte. V tomto období pracujeme již s většími skupinkami dětí.

Zařazování výchovných metod je třeba dobře promyšlet a jednotlivé metody dobře propracovat, aby tvořily systém jak ve směru horizontálním, tak i ve směru vertikálním. Ve směru horizontálním mohou výchovné metody a jejich využití vytvořit systém jedině tehdy, jestliže jsou souladně používány patřičné metody jak v rodinné tak i společenské výchově. Využití metod musí vázat jak celkově (zařízení — rodina), tak i mezi jednotlivci (všechny sestry a učitelky pracující v té které věkové skupině a všichni členové rodiny). Vertikálně chápeme soulad v metodách výchovy mezi jednotlivými věkovými skupinami v tom, aby výchovná práce posoupně navazovala (na metodickou práci sestry u batolat navazuje učitelka mladších dětí v mateřské škole apod.).

Vytváření jednotného systému předškolní výchovy naráží dosud na některé vážné překážky — rozdílnost práce jeslí a mateřské školy, obtížné podmínky organizačního charakteru, nedostatečná spolupráce s rodinou a veřejností. Konkrétních zkušeností pro vytváření jednotného výchovného systému je dosud málo, přesto je nutno začít problém řešit, ověřovat si vhodnými cestami různé možnosti systematické práce a promyšleně usilovat o jednotnou výchovu dětí v jejich nejcitlivějším životním období.

Podmínky pro vytváření jednotného výchovného systému

Pro úspěšné vytváření jednotného výchovného systému je důležité zajištění podmínek. Jednou z nich je vypracování vhodných směrnic pro výchovnou práci s dětmi.

V r. 1963 byl vypracován v oddělení předškolní výchovy ve Výzkumném ústavu pedagogickém v Praze ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým v Bratislavě Návrh osnov výchovné práce s dětmi od 0 do 6 let. Návrh osnov vznikl v těsné spolupráci pedagogů, psychologů a lékařů a slouží jako základ ke zpracování definitivního znění jednotlivých osnov pro práci s dětmi od 0 do 6 let.

Hlavním vědeckým podkladem, z něhož se při sestavování návrhu jednotného materiálu vycházelo, byly kapitoly o věkových zvláštěnostech dětí 0—6letých shromážděné z různých naší i zahraniční literatury psychologické, psychologicko-pedagogické a lékařské. Ty byly nejdůležitějším ukazatelem vhodné míry požadavků kladených na dítě. Snaha uplatnit důsledně věkové zvláštnosti jako kritéria náročnosti požadavků byla uplatněna poprvé důsledně při koncepci těchto osnov, což je nutno chápat jako značně progresivní rys práce. Dosud se podobné materiály opíraly převážně empiricky o zkušenosti z dobré práce v předškolních zařízeních. Oporou při sestavování návrhu jednotných výchovných osnov byly i výsledky několika dílčích výzkumů, prováděných v jednotlivých věkových skupinách.

Návrh osnov výchovné práce s dětmi od narození do vstupu do ZDŠ byl předběžně prozkoumán v praxi a upraven v r. 1964 do Pokusných osnov, které přicházejí do širšího průzkumu. Pokusné osnovy jsou rozčleněny do dvou hlavních částí. Úvodní část — úvodní poznámky — má oddíly: Cíl výchovy, Poslání předškolních výchovných zařízení, Úkoly předškolních výchovných zařízení, Výchovné prostředky, Spolupráce s rodinou a veřejností, Osobnost sestry a učitelky.

Část druhá: — Výchovná práce s dětmi od 0 do 6 let: — je členěna do šesti oddílů shodných s věkovým zařazováním dětí v kolektivních zařízeních (tj. 0—1 rok, 1—2 roky, 2—3 roky, 3—4 roky, 4—5 let, 5—6 let); každý z nich má části: Věkové zvláštnosti, Obsah výchovné práce, Průběh dne. Obsah výchovné práce, zahrnující vlastní požadavky na dítě, je členěn do pěti pododdílů podle tradičních složek výchovy, tj. výchova tělesná, rozumová, mravní, pracovní a estetická. K novějším názorům na rozlišování složek (11) se prozatím nepřihlíží pro jejich neustálenost, malou rozpracovanost a v některých případech i obtížnou aplikaci na předškolní věk. Ve všech částech obsahu a organizace výchovné práce s dětmi se projevuje snaha uplatnit posloupnost tak, aby jednotlivé požadavky i organizační formy na sebe plynule navazovaly tak, jak to odpovídá potřebám dítěte.

Vedle jednotných celostátně závazných směrnic výchovné práce je důležitou podmínkou úspěšného vytváření jednotného výchovného systému osobnost učitelky či sestry. V našich předškolních zařízeních pracují v podstatě dva druhy výchovných pracovníků, tj. dětské sestry a učitelky mateřských škol. Oba typy pracovníků se podstatně liší svou kvalifikací a dále pracovním zařazením. Dětské sestry získávají odborné vzdělání jako střední zdravotnické pracovníce, učitelky mateřských škol získávají střední odborné vzdělání na pedagogických školách pro vzdělávání učitelek mateřských škol. Přitom však vzdělání dětských sester je málo zaměřeno na výchovnou práci; tím je dána možnost jejich příštího uni-

verzálního zdravotnického pracovního zařazení, není však zajištěna specializace pro výchovnou práci. Dětské sestry pro výchovná zařízení by měly být vzdělávány a připravovány (případně v doplňovacích nástavbových kursech) pro odbornou výchovnou práci s dětmi v jeslích a dětských domovech a měly by být stálými pracovníci těchto zařízení. Je samozřejmé, že i v péči kurativní v nemocnicích a jiných léčebných zařízeních by hlubšího pedagogicko-psychologického vzdělání pracovníce plně využily, avšak střídání obou typů pracovišť (jesle a nemocnice, případně dětská zdravotní střediska) se nejeví vhodné pro růst jejich odbornosti a specializace.

Učitelky mateřských škol jsou vzdělávány specializovaněji a získávají absolvováním pedagogické školy jednoznačnou výchovnou kvalifikaci. Jejich vzdělání by naopak mělo být doplněno hlubším poučením zdravotnickým, a to jak v oblasti anatomie a fyziologie, tak i v hygieně, výživě, v předcházení chorob a v péči o dítě nemocné.

Perspektivně a výběrově je třeba zajistit oběma typům pracovníků — sestrám a učitelkám — možnost vysokoškolského pedagogicko-psychologického a zdravotnického vzdělání. Takto erudované pracovníce by potom měly jednoznačnou odbornou kvalifikaci pro výchovnou práci v předškolních zařízeních. Současně se objevuje při budování jednotné předškolní výchovy u nás nutnost zřídit jedno ústřední pracoviště, které by vzdělávalo a metodicky vedlo všechny odborné pracovníce kolektivních zařízení pro děti od narození do šesti let. Lékaři by pak v úzké spolupráci s nimi zajišťovali péči zdravotní.

Kromě toho by mělo existovat vysokoškolské pracoviště (např. katedra či kabinet při vysoké škole) oproštěné od metodicko-normativních úkolů, které by zajišťovalo teoretické rozpracování základních otázek předškolní výchovy (jak je to běžné v cizině).

Poslední podmínkou vytváření jednotného výchovného systému je i organizační stránka. Nejlepší předpoklady pro jednotné výchovné působení mají společná zařízení jesle — mateřská škola. Ale i oddělená zařízení, samostatné jesle a samostatné mateřské školy, poskytují dostatečnou možnost k vytváření jednotného výchovného systému. Jde jen o to, upravit jejich výchovnou práci tak, aby skutečně harmonicky vážala a zapadala do jedné linie výchovného systému. Na tomto úseku máme ještě mnoho nedostatků, které však nelze odstranit jen formálním přijetím stejného materiálu či směrnic pro výchovnou práci. Je nutno využít nejrůznějších možností, aby zdravotníci, pedagogové a psychologové prodiskutovali všechny aspekty péče o dítě v předškolním věku a zajistili její jednotné zaměření od nejútlejšího věku až do vstupu do školy.

Současně s tímto pojetím bude třeba postupně zlepšovat i prostředí a personální vybavení jeslí a mateřských škol, aby tato zařízení poskytovala opravdu optimální podmínky pro harmonický rozvoj a vývoj dítěte a mohla splnit úkoly formulované školským zákonem (8): V jeslích a mateřských školách se »dostává dítětem od nejútlejšího věku do šesti let výchovy a přiměřené přípravy k základnímu vzdělání«.

Požadavek jednotné výchovné péče v předškolním období má vést k modernizaci jejího obsahu a metod, k progresivnějšímu a reálnějšímu zajišťování tohoto prvního článku komunistické výchovy.

Při uskutečňování jednotného systému předškolní výchovy je třeba vycházet ze společné základny potřeb a požadavků socialistické společnosti, citlivě však diferencovat vzhledem k věkovým zvláštnostem dětí vlastní obsah, metody práce i výchovné prostředky a současně tvořivě zajišťovat jednotnou linii celého výchovně vzdělávacího procesu od nejútlejšího věku až do dospělosti.

Předškolní výchova je prvním článkem v systému komunistické výchovy. Důležitost komplexního řešení problémů výchovy našich dětí a mládeže byla zdůrazněna na zasedání ÚV KSČ k aktuálním otázkám ideologické práce stran v prosinci 1963 [12]. Je to úkol velké politické závažnosti a naléhavosti, kterým se musí do hloubky zabývat nejen současná teorie a praxe, ale i všichni zodpovědní činitelé v oblasti výchovy v nejširším slova smyslu.

Při vytváření jednotného výchovného systému vyvstává ještě nápadněji nutnost řádného všestranného zabezpečení společenské výchovy, od níž se očekává, že povede správnou cestou i výchovu rodinnou. Ukazuje se ještě jasněji, jak krátkozraká je na tomto úseku přílišná úspora hmotných prostředků i malý zájem veřejnosti. Výsledek, tj. jistá stagnace nebo pokles úrovně předškolní výchovy u nás je toho varovným signálem.

Tato úvaha neobsáhla zdaleka všechny problémy, které se ke společenské předškolní výchově váží, ani to nebylo jejím úkolem. Měla být pouze dílčím příspěvkem k osvětlení této problematiky a má pomoci ujasnit základní otázky jednotného výchovného systému dětí předškolního věku.

Literatura

1. J. A. Komenský: *Vševýchova*. Přel. J. Hendrich. Praha, SPN 1948.
2. *Za vyšší úroveň komunistické výchovy* (Usnesení ÚV KSČ ke zvýšení úrovně komunistické výchovy na školách). Učitelské noviny, 1962, 38.
3. *Základy komunistické výchovy*. Sborník, SPN Praha, 1963.
4. J. Loukotka: *K problematice teoretických základů systémů komunistické výchovy*. Pedagogika, 1963, 3, s. 324—342.
5. T. Pardel, J. Michaličková: *Výchova a vývoj dítěte*. Bratislava, Tatran, 1952.
6. I. A. Arjamov: *Věkové zvláštnosti dětí*. Praha, SZN, 1956.
7. N. A. Smirnov, A. N. Leontěv, S. L. Rubinštejn, B. M. Těplov: *Psychologie*. Praha, SPN, 1962.
8. *Zákon o soustavě výchovy a vzdělání*, č. 186 Sb. Učitelská ročenka, SPN 1961.
9. *Návrh programu KSSS*, XXII. sjezd KSSS. ÚV KSČ, 1961.
10. *O hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti*. (Usnesení XII. sjezdu KSČ), XII. sjezd KSČ — ÚV KSČ. Praha, 1962.
11. Váňa, J.: *O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie*. Pedagogika, 1962, č. 3.
12. *Usnesení ÚV KSČ k aktuálním otázkám ideologické práce strany*. Nová mysl, 1963, prosinec, zvl. číslo.

Единая система дошкольного воспитания

Основным направлением дошкольного воспитания в ЧССР в настоящее время является стремление к достижению единства и гармоничной преемственности в воспитательной работе, прежде всего в детских яслях и детских садах. Основы и принципы единой системы дошкольного воспитания, постепенно возникающие, составляют основную проблему теории и практики дошкольного воспитания. Главные черты этой системы следующие: единая цель воспитания ребенка в дошкольное время, единый критерий при выборе требований, предъявляемых к ребенку, и наконец — единый подход к работе с ребенком. Настоящий очерк представляет собой лишь попытку объяснить основные принципы единой системы дошкольного воспитания и условия для ее внедрения и применения. Четкая разработка единой системы дошкольного воспитания необходима в первую очередь для воспитания детей в общественных дошкольных учреждениях, но постепенно распространить применение этой системы для воспитательной работы в семьях и даже в таких, дети которых не ходят в детские ясли и детские сады.

M. Jírová, L. Bělinová

A Uniform System of Pre-School Education

The main target of pre-school education in Czechoslovakia at present is the achievement of unity in educational work and smooth transition from one stage to another, especially from crèches to kindergartens. The principles of a uniform system of pre-school education, which is being gradually formed, are the fundamental problem of pre-school theory and practice. The main features of this system are the following: unity of purpose in the education of children in the pre-school period, unity of view in selecting children's tasks, and finally unity of approach to work with children.

This article is only a contribution to clearing up the main principles of a uniform system of pre-school education and the conditions for its application and introduction. A uniform system of pre-school education will have to be worked out in the first place for work with children in public pre-school establishments, but gradually it will be necessary to extend it also to the educational work in families, even those who do not put their children into crèches and kindergartens.